

Zonder papieren in Brussel

AUTEUR MILA PASPALANOVA

De gevolgen van het einde van het officiële rekruteren van buitenlandse werkrachten in de jaren zeventig begonnen in Europese landen begin jaren negentig voelbaar te worden. Sinds die tijd zijn ongedocumenteerde migranten in zowel politiek als wetenschappelijk opzicht meer in beeld gekomen. De grote groepen vluchtelingen uit de Balkan, sub-Sahara Afrika en enkele Latijns-Amerikaanse landen als gevolg van etnische en politieke conflicten konden niet meer worden genegeerd. Bovendien leidden algemene armoede en extreem moeilijke leefomstandigheden in verschillende andere delen van de wereld tot een omvangrijk aantal 'valse' asielzoekers en economische vluchtelingen, die in West-Europa een betere toekomst kwamen zoeken. Het afsluiten van de kanalen voor gedocumenteerde migratie naar Europa resul-

te beide landen echter 'politiek stabiel', wat asielaanvragen op basis van de Vierde Geneefse Conventie (1949) moeilijk maakte. Na de introductie van de Schengenvisa in 1995 en het afsluiten van het asielkanaal, bleven alleen migratie via familiereünie, studie in het buitenland, verblijf als toerist en werken als hooggeschoolde professional als legale migratiekanalen over. De sociale en economische instabiliteit, toenemende armoede en hoge werkloosheidsgraden veroorzaakten echter blijvende migratiestromen van voornamelijk ongedocumenteerde economische migranten.

Waarom België?

België is een goed voorbeeld van deze trend. Legaal verblijvende Polen – meestal gewezen asielzoekers en hun familieleden of hooggeschoolde professionele migranten – vormen de grootste groep Oost-Europea-

Polen en Bulgaren kiezen om verschillende redenen voor België als aankomstland.

De aanwezigheid van Poolse en Bulgaarse migranten zonder papieren is relatief nieuw in de Brusselse publieke ruimte. Wat zijn hun motieven, activiteiten en problemen?

teerde vooral in een verschuiving van gedocumenteerde naar ongedocumenteerde migranten, omdat de migratiedruk vanuit de herkomstlanden aanhield. In dit artikel wordt specifiek de Poolse en Bulgaarse ongedocumenteerde migratie naar Brussel besproken op basis van semi-gestructureerde interviews uit de periode 2003-2006 met 75 ongedocumenteerde Bulgaren (47 mannen en 28 vrouwen) en 81 ongedocumenteerde Polen (36 mannen en 45 vrouwen), die via een gecontroleerde sneeuwbalmethode werden geselecteerd. Tot het begin van de jaren negentig migreerden deze twee groepen richting Brussel om er politiek asiel aan te vragen. Nadat in Polen en Bulgarije sinds lang weer democratische verkiezingen waren gehouden, verklaarden de West-Europese regeringen

nen in het land. Het ministerie van Binnenlandse Zaken registreerde er in 2005 meer dan zestienduizend. In de jaren negentig werd België na Duitsland voor Bulgaren het belangrijkste land voor het aanvragen van politiek asiel. Uit de hoeveelheid repatriëringen in 2005 bleek bovendien dat Polen en Bulgaren respectievelijk op de eerste en de derde plaats staan. De pieken in de stromen ongedocumenteerde Polen en Bulgaren richting België werden aan het begin van de eenentwintigste eeuw teruggebracht, toen de visableslommeringen voor beide landen werden verminderd. Reizen als toerist en voor kortdurende bezoeken werd gemakkelijker gemaakt, waardoor het eenvoudiger werd om het land legaal binnen te komen. De legale kanalen voor langdurige migratie

werden echter, zoals al vermeld, gedicht. Het gebrek aan een actueel visabeleid heeft ertoe geleid dat wanneer de wettelijk de toegelaten periode voor kort verblijf wordt overschreden, werk en verblijf ongedocumenteerd worden voortgezet.

Kortom, ongedocumenteerde migraties zijn een antwoord op de moeilijke economische situatie in het land van oorsprong, het gebrek aan wettelijke manieren om te werken in andere landen van de Europese Unie en de mogelijkheid van tijdelijke toegang tot de Unie zonder visum.

Polen en Bulgaren kiezen om verschillende redenen voor België als aankomst-

land. De eersten komen richting België omwille van het netwerk van de reeds gevestigde Poolse gemeenschap, dat nieuwkomers huisvesting en toegang tot de informele arbeidsmarkt bezorgt. Een belangrijke strategie is het doorverkopen van een contract met een werkgever voor bedragen tussen de tweehonderd en vijfhonderd euro. Bovendien wordt België door meer dan zeventig private transportbedrijven met bijna elke Poolse regio verbonden.

De reden dat de Bulgaarse ongedocumenteerde populatie in Brussel zo groot is, is minder objectief. Het zou te maken hebben met een wijdverbreide mythe over België in Bulgarije. Het merendeel van de migranten besloot deze richting uit te komen door het verhaal dat alle migranten die voor het eerst in Brussel aankomen financiële steun ontvangen als ze zich aanmelden bij de immigratiedienst. Alles wijst erop dat de huidige ongedocumenteerde Bulgaren in Brussel zich nog baseerden op informatie van familieleden die voor 1990 als vluchteling naar België kwamen. In die tijd was België voor Bulgaarse asielzoekers namelijk een van de meest gekozen bestemmingen.

Voor bijna alle Bulgaarse ongedocumenteerde migranten in Brussel is het hun eerste migratie-ervaring. De Polen daarentegen maken deel uit van een patroon van pendelmigratie. Een Poolse migrant woont en werkt in Brussel voor drie à vier maanden, keert dan terug naar Polen en komt in geval van economische moeilijkheden gewoon opnieuw. De belangrijkste reden voor dit pendelpatroon is de geografische

nabijheid en de aanwezigheid van een uitermate ontwikkeld transportsysteem tussen Polen en België, dat, in tegenstelling tot transportdiensten in Bulgarije, vrij scherpe prijzen hanteert. De Bulgaarse migranten in het onderzoek hebben eerder de neiging om pendelen te vermijden en kiezen ervoor te werken met als doel zich permanent in Brussel te vestigen.

Bemoelijking van economische migratie veroorzaakt devaluatie van onderwijskwalificaties van migranten.

De inbedding

De Poolse en Bulgaarse ongedocumenteerde migranten voegen zich in het leger van geschoolde en ongeschoolde arbeidskrachten in de Belgische informele economie. Ze zijn vooral te vinden binnen de sectoren die al langer zwartwerken mogelijk maakten: nieuwbouw, renovatie, huishoudelijke hulp en horeca. Een werkweek van zestig tot zeventig uur verzekert een maandinkomen tussen 1500 en 2000 euro voor Polen en tussen 1000 en 1500 euro voor Bulgaren. Het verschil in inkomen wordt in belangrijke mate veroorzaakt door verschillen in het patroon van arbeidspraktijken en de tijd dat ze in Brussel werken.

De groep geïnterviewde Poolse migranten bevat mensen wier eerste trip richting Brussel dateert van de late jaren tachtig, terwijl de 'oudste' ondervraagde Bulgaarse migranten nog maar sinds 1995 in het land zijn. Poolse migranten steunen voor het vinden van een baan sterk op de gevestigde Poolse gemeenschap. Ze zijn zelfs tewerkgesteld bij legaal in het land verblijvende landgenoten en adverteerders uitgebreid in de gratis verspreide krant *Vlan*. Bulgaren gebruiken bij het vinden van werk daarentegen nauwelijks hulp van landgenoten, adverteerders zelden en werken enkel voor Belgen. Hun uurloon is daardoor gemiddeld een tot twee euro lager.

Toch vinden beide groepen dat hun inkomen voldoet voor het bereiken van de vooraf gestelde doelen, zoals het verhogen van het huishoudelijke inkomen, het aankopen van een huis, het renoveren of beter

uitrusten van een woning, het voorzien van onderwijs voor kinderen of de zorg voor oudere familieleden.

Het sociale leven buiten de werksfeer is zowel bij Polen als bij Bulgaren in Brussel nogal beperkt. Hoewel er een sterke Poolse gemeenschap is, zijn de sociale en ontspannende activiteiten beperkt tot wekelijkse samenkomsten op de openluchtmarkt in

de buurt van het station Brussel Zuid en in de kerk. Bulgaarse migranten houden hun sociale contacten erg beperkt onder andere uit vrees dat andere Bulgaren hen om gunsten, geld of hulp bij het vinden van een baan vragen.

Beide groepen hebben nauwelijks of geen

contact met Belgen. De enige sociale relatie tussen migranten en Belgen is gebaseerd op de werkrelatie, en zelfs jarenlang verblijf in Brussel brengt geen vriendschapsrelaties of relationele inbedding in de lokale gemeenschap met zich mee. Hiervoor zijn twee verklaringen. Enerzijds hebben beide migrantengroepen de indruk dat Oost-Europeanen door Belgen als tweederangsburgers worden gezien, wat pogingen tot het opbouwen van persoonlijke contacten vaak geblokkeerd. Anderzijds vinden veel migranten het nauwelijks de moeite waard om veel energie te steken in vriendschapsrelaties met de Belgen, omdat ze toch van plan zijn om terug te gaan naar hun land van herkomst.

Is er ruimte voor beleid?

Een belangrijk gevolg van het gebrek aan wettelijke kanalen voor economische migratie is de devaluatie van het onderwijsniveau en de professionele kwalificaties van de migranten. Poolse en Bulgaarse ongedocumenteerde arbeiders in Brussel zijn over het algemeen in het bezit van een middelbareschooldiploma, en een derde heeft een bachelor- of mastergraad. Hun illegale status drijft hen echter in de richting van laaggeschoolde knipperlichtarbeid, bestaande uit ongekwalificeerd werk en zware handenarbeid in gevaarlijke omstandigheden, zonder mogelijkheden tot sociale promotie. Bovendien beantwoordt hun status als 'illegaal' aan de structurele vraag naar informeel werk. Specifiek in België houden zij de prijzen binnen de bouw- en renova-

tienijverheid laag, maakt hun flexibiliteit het mogelijk om buiten de vaste uren te werken en vervullen zij de noden die legale werknemers door hun verworven sociale rechten niet meer kunnen voldoen. Vrouwelijke ongedocumenteerde migranten vullen het huishoudelijke werk aan nu het traditionele systeem van mannelijke kostwinner en vrouwelijke thuiswerkster veelal is verlaten.

Kan het informele werk en de ongedocumenteerde migratie gestuurd worden? Op dit moment zijn de mechanismen hiervoor helaas nog ondervertegenwoordigd. Economische migranten kunnen in België op slechts drie manieren wettelijk aan de slag. In de eerste plaats zijn er hooggeschoolde professionele migranten. Werkvergunningen voor dit type migranten zijn schaars: meestal worden er per nationaliteit slechts twintig per jaar verdeeld.

Ten tweede zijn er de zogenaamde PECO-afspraken: overeenkomsten met Centraal- en Oost-Europese landen die de legale basis hebben gelegd voor inwoners van deze landen om in België als zelfstandige aan de slag te kunnen. Helaas schort er het een en het ander aan de procedure. Ze neemt drie jaar in beslag, en de migrant krijgt aanvankelijk slechts een verblijfsvergunning voor zes maanden.

Ten slotte hebben verschillende Belgische gewesten in 2006 een aantal knelpuntberoepen geformuleerd waarvan de vacatures niet door de lokale arbeidsreserve vervuld kunnen worden. Werkzoekenden uit de 25 lidstaten van de Europese Unie kunnen voor deze beroepen solliciteren. Het resultaat van dit beleid is momenteel nog moeilijk in te schatten. Per maand zijn in de periode van juni tot augustus 2006 ongeveer drieduizend Polen tewerkgesteld in een knelpuntberoep, al met al niet veel in vergelijking met het aantal Polen dat informeel werkt.

Het onderzoek onder Poolse en Bulgaarse migranten heeft naar voren gebracht dat het alleen mogelijk is om vanuit het land van herkomst te solliciteren voor een knelpuntberoep en dat het vaak om tijdelijke contracten of seizoensarbeid gaat. Voor ongedocumenteerde migranten die al langere tijd in de informele arbeidsmarkt circuleren en hier een netwerk hebben opgebouwd, is die optie dus weinig aantrekkelijk.

Mila Paspalanova (mila.paspalanova@gmail.com) werkt op dit moment als extern adviseur van UNHCR Mexico en is lid van het Institute for Social and Political Opinion Research van de Katholieke Universiteit Leuven en het Instituut voor Politieke Sociologie en Methodologie van de Katholieke Universiteit Brussel. Dit artikel is gebaseerd op het onderzoek voor haar doctoraatscriptie, die ze verdedigde in november 2006. Vertaald door Bruno Meeus en Sarah Meys.

Literatuurselectie

Bonachich, E. (1973) A theory of middle-man minorities. *American Sociological Review* 38, 5, pp. 583-594.

Belgisch Staatsblad (2000) Omzendbrief van 22 december 1999 betreffende de verblijfsvoorwaarden voor bepaalde onderdanen van Centraal- en Oost-Europa die een economische activiteit anders dan in loondienst wensen uit te oefenen in het rijk of er een vennootschap wensen op te richten. Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Paspalanova, M (2006a) Undocumented and legal eastern European immigrants in Brussels. (doctoraatscriptie Leuven). K.U. Leuven, CeSO.

Paspalanova, M. (2006b) Undocumented Bulgarian immigrants in Brussels. *KOLOR Journal of Moving communities* 6, 2, pp. 47-61.

Paspalanova, M. (2006c) Identifying and assessing the development of populations of undocumented migrants: the case of the undocumented Poles and Bulgarians in Brussels. *FEEM Working Papers*, april, nr. 65.06.

Perrin, N. (2005) Improvement of migration statistics in Belgium. Paper presented at the EMN Meeting, 10 June 2005, UCL, GéDAP.

Sanders, J. & V. Nee (1987) Limits of ethnic solidarity in the enclave economy. *American Sociological Review* 52, 6, pp. 745-773.

UNHCR (2001) Asylum applications in industrialized countries: 1980-1999. Trends in asylum applications lodged in 37 mostly industrialized countries. Geneva: UNHCR.